

Wstęp

Wygłoszone 31 grudnia 1999 r. orędzie Borysa Jelcyna z o rezygnacji z urzędu i przekazaniu władzy ówczesnemu premierowi symbolizuje początek procesu odbudowy pozycji Rosji jako mocarstwa. Sankcjonując w drodze wyborów swój status jako prezydenta Federacji Rosyjskiej, Władimir Putin rozpoczął proces modernizacji państwa, przekształcając je w kraj zarządzany w sposób centralistyczny. Polityka ta jest prowadzona na bazie klasycznych założeń myślenia strategicznego, przez stosowanie całościowej i wielopłaszczyznowej analizy i kreślenia perspektywicznych scenariuszy, uwzględniających zarówno oceny możliwości osiągnięcia celu, jak i potencjalne zagrożenia w jego realizacji. Zasadniczą tezą określającą cel rosyjskiej polityki jest założenie, że interesy narodowe Federacji stanowią główną determinantę prowadzonych działań i są uznawane za nadrzędne wobec wizji i strategii oddziaływania państwa rosyjskiego. Przyjęta domena strategiczna została sprowadzona do tzw. strefy wpływów, określanej zarówno geograficznie, jak i przedmiotowo. Strefę wpływów stanowią obszary oddziaływania bezpośredniego oraz pośredniego, przy uwzględnieniu sfery społecznej. W rosyjskich koncepcjach strategicznych XXI w. uwzględniany jest czynnik społeczny postrzegany jako proces dotarcia do wyodrębnionych grup społecznych, będących ważnymi odbiorcami tych koncepcji. Na podstawie tych analiz możliwe stało się także określenie własnego potencjału i jego elementów, stwarzających szansę na uzyskanie przewagi strategicznej. Za takowe uznano zasoby surowcowe oraz potencjał kompleksu militarnego. Konstatacja ta spowodowała, że cel strategiczny,

za jaki uznano usankcjonowanie mocarstwowej pozycji państwa, osiągnąć jest przez tworzenie scenariuszy przeobrażeń otoczenia z wykorzystaniem tych dwóch elementów potencjału Federacji Rosyjskiej. Operacjonalizacja rosyjskiego celu strategicznego sprowadza się więc do tworzenia i wdrażania poszczególnych strategii i programów funkcjonalnych oraz przedmiotowych. Główną rolę odgrywają cztery strategie, odnoszące się do tych części potencjału, które stwarzają możliwość uzyskania przewagi strategicznej. Są to strategie energetyczna, transportowa, morska i bezpieczeństwa, których zapisy zostały uszczegółowione przez doktrynę wojenną oraz politykę kulturową i informacyjną, zapewniającą budowę więzi kulturowej i zwartości społecznej. Uzupełnia je cała gama przedsięwzięć prospołecznych, których zakres uzależniony jest od stanu finansów państwa, uzyskiwanych w wyniku wdrażania powyższych strategii.

Rosyjska wizja osiągnięcia celu strategicznego oparta jest na założeniu, że działania prowadzone będą w ramach komplementarnych strategii horyzontalnych. Jedną z nich jest strategia bezpieczeństwa, zakładającą wykorzystanie potencjału militarnego państwa zarówno jako instrumentarium zapewniającego bezpieczeństwo Federacji, jak i środka osiągnięcia interesów narodowych. Potencjał militarny powinien więc zapewniać możliwość uzyskania przewagi strategicznej, co wymaga jego dostosowania zarówno do charakteru przypisanych mu zadań, jak i otoczenia, w jakim będzie wykorzystywany. Z tego względu programy modernizacji rosyjskich sił zbrojnych są prowadzone w sposób permanentny. Zasadnicze procesy zostały zapoczątkowane w 2004 r. i stanowią także instrument oddziaływania społecznego, budującego w świadomości Rosjan przekonanie o potędze państwa.

Prezentowana publikacja przedstawia uwarunkowania i implikacje prowadzonej przez Federację Rosyjską polityki w XXI w. – polityki konsekwentnie realizującej przyjęte założenia strategiczne i reagującej na każdą zmianę sytuacji strategicznej, prowadzonej w sposób przemyślany, z wykorzystaniem scenariuszy alternatywnych oraz jednoznaczną oceną kosztów i skutków podejmowanych działań. Szczególną rolę przypisano w tych analizach sposobowi wykorzystania potencjału militarnego. Wykorzystując tę wizję,

dokonano oceny możliwości realizacji zadań powierzonych siłom zbrojnym, co pozwoliło na określenie zakresu ich modernizacji oraz efektywność koncepcji ich wykorzystania. Analizie poddawano też działania rosyjskiego komponentu militarnego, a ich ocena została oparta na założeniach doktrynalnych oraz sposobach prowadzenia wybranych operacji militarnych.

Praca składa się z dziewięciu rozdziałów. Rozdział 1 stanowi wprowadzenie do tematyki. Ukazano w nim uwarunkowania rosyjskiej szkoły myślenia strategicznego oraz jej dorobek. Kolejne rozdziały prezentują autorskie oceny efektywności realizacji poszczególnych etapów rosyjskiej *great strategy* od 2000 do połowy 2017 r. Zbudowane są według podobnego schematu:

- analiza kształtu rosyjskiej polityki bezpieczeństwa, dokonywana na tle uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych;
- ocena roli i sposobu wykorzystania potencjału militarnego;
- ocena przeobrażeń myśli wojskowej;
- ocena kierunków rozwoju rosyjskich sił zbrojnych.

W analizach tych zastosowano podział chronologiczny, wynikający z założeń rosyjskiej strategii. W rozdziałach 2 i 3, autorstwa Piotra Mickiewicza oraz Henryka Sołkiewicza i Tomasza Szubrychta, poddano analizie przeobrażenia lat 2000–2008. Ich pełna prezentacja wymagała jednak odniesienia się do lat 90. XX w., zwłaszcza procesu budowy państwowości Federacji Rosyjskiej po rozpadzie ZSRR. Fakt ten w zasadniczy sposób determinował kształt rosyjskiej koncepcji oddziaływania zewnętrznego oraz polityki bezpieczeństwa do 2008 r. Określił też strukturę organizacyjną i sposób dyslokacji rosyjskiej armii oraz wymusił znaczne przeobrażenia jej potencjału militarnego.

Prowadzone w latach 2000–2008 przedsięwzięcia ugruntowały pozycję Rosji jako ważnego gracza międzynarodowego. Proces uzyskiwania statusu globalnego mocarstwa, przez wykorzystanie instrumentarium *Soft power*, zdominował rosyjską politykę w latach 2009–2012. W okresie następnym natomiast została ona zastąpiona przez działania *Smart i Hard power*. Ich analizę zaprezentowano w rozdziałach 4, 5 i 6. W rozdziale 4 P. Mickiewicz

dokonuje oceny ewolucji rosyjskiej polityki bezpieczeństwa i doktryny obronnej w drugiej dekadzie XXI w. W rozdziale 5 H. Sołkiewicz i T. Szubrycht analizują proces reorganizacji rosyjskich sił zbrojnych w latach 2009–2014. Natomiast Daniel Kasprzycki w rozdziale 6 dokonuje oceny przeobrażeń rosyjskiej myśli wojskowej w kontekście zmiany zagrożeń i sposobów wykorzystania potencjału militarnego w XXI w.

Monografię kończą trzy rozdziały poświęcone rosyjskiej strategii w odniesieniu do Ukrainy i międzynarodowym konsekwencjom kryzysu ukraińskiego. Rozdział 7, autorstwa H. Sołkiewicza i T. Szubrycha, zawiera analizę koncepcji prowadzenia działań przez rosyjskie siły specjalne. W rozdziale 8 D. Kasprzycki i Cezary Pawlak dokonują analizy praktycznej realizacji rosyjskiej koncepcji *wojny nowej generacji*, czyli działań prowadzonych wobec Ukrainy, natomiast w rozdziale 9 P. Mickiewicz ocenia zmiany w strategii oddziaływania polityczno-militarnego Rosji po zajęciu Półwyspu Krymskiego.

Problematyka rosyjskiej polityki oraz prezentacja rosyjskiego potencjału militarnego stanowią ważny element polskich badań politologicznych i w naukach o bezpieczeństwie oraz obronności. Wśród badaczy, którzy zajmują się tą tematyką, wymienić należy Stanisława Bielenia, Marka Menkiszaka, Tomasza W. Grabowskiego, Marka Czajkowskiego i wielu innych. Wśród ich opracowań nie ma jednak pracy kompleksowo prezentującej uwarunkowania i sposób osiągania celów strategicznych przez Federację Rosyjską oraz sposobów wykorzystania potencjału militarnego, na podstawie przyjętych założeń strategicznych i komplementarnie budowanych strategii sektorowych. Kierując niniejszą publikacją do rąk Czytelników, mamy świadomość, że jest to autorska ocena tych procesów i nie ma ona charakteru dzieła pełnego czy zamkniętego. Na jej kartach zawarto najważniejsze – w subiektywnej ocenie autorów – zapisy rosyjskich dokumentów strategicznych i skorelowano je z – wybranymi – procesami polityczno-militarnymi i gospodarczymi, kreowanymi przez polityków rosyjskich i takimi, wobec których rosyjska polityka musi podjąć nie zawsze zwycięskie działania.

ROZDZIAŁ 1

Rosyjska i radziecka myśl wojskowa jako determinaty współczesnej strategii bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej

Daniel Kasprzycki

1.1. Kształtowanie się myśli wojskowej

Pojęcie myśli wojskowej obecne jest od zarania dziejów ludzkości. Sprowadzić je można do poszukiwania odpowiedzi na następujące pytania:

1. Co zrobić, aby skuteczniej pokonać wroga?
2. Jakimi siłami i środkami tego dokonać?
3. Jak je wykorzystać w najbardziej efektywny sposób?
4. Jak nowe środki walki – własne i przeciwnika – wpłyną na zmiany stosunku sił, podejmowane decyzje, strategię i taktykę na polu walki?

Początkowo próbę udzielenia odpowiedzi na te pytania, w kontekście analiz uwarunkowań politycznych, gospodarczych i militarnych, podjęto w ramach dziedziny nauki, którą nazwano historią wojskowości. Obecnie jest to nauka zajmująca się metodami działania i dziejami organizacji wojskowej. Z niej wywodzi się kolejna dziedzina, jaką jest sztuka wojenna, będąca zarówno dziedziną wiedzy, jak i sumą praktycznych umiejętności, w odniesieniu do form i sposobów przygotowania działań wojennych. Ze sztuką wojenną natomiast ściśle powiązane jest pojęcie *myśli wojskowej*, będącej częścią teorii wojen.

Jak zauważa Lech Wyszczelski, w literaturze przedmiotu brak jest jednoznaczności w stosowaniu samego terminu *myśl wojskowa*. Proponuje on jednak własną, ogólną definicję, która trafnie oddaje istotę tego pojęcia: „Myśl wojskowa to ogół poglądów na wojnę i jej prawidłowości uwzględniających znajomość praw przebiegu wojen minionych i współczesnych, przewidywań dotyczących charakteru przyszłych wojen, ogólnych zasad ich prowadzenia i sposobów bojowego wykorzystania wojsk”. Zdaniem L. Wyszczelskiego początków myśli wojskowej można dopatrywać się ok. VII w. p.n.e. Twierdzi on, że powstała ona na określonym etapie rozwoju ludzkiej cywilizacji z zapotrzebowania na ten typ teoretycznej refleksji. Ponadto stwierdza, że „[w]yodrębniła się z całokształtu piśmiennictwa wojskowego, które coraz bardziej, obok opisu wydarzeń historycznych, zaczęło zajmować się także rozważaniami teoretycznymi, znajdującymi praktyczny wyraz w powstałych specjalistycznych traktatach teoretycznych”.

Schemat 1.1. Miejsce myśli wojskowej w strukturze piśmiennictwa wojskowego według L. Wyszczelskiego

Źródło: L. Wyszczelski, *Teorie wojenne i ich twórcy na przestrzeni dziejów. Myśl wojskowa od powstania do lat osiemdziesiątych XX wieku*, Neriton, Warszawa 2009, s. 9.

Myśl wojskowa, co wynika z przytoczonego schematu, wchodzi w skład teorii wojen, która z kolei, wraz z historią wojskowości, jest elementem piśmiennictwa wojskowego. W starożytności sztuka wojenna zaliczana była, podobnie zresztą jak większość nauk humanistycznych, do filozofii. W kręgach filozofów często deliberowano nad różnymi zagadnieniami związanymi z prowadzeniem wojny. Relacje z działań wojennych – zwłaszcza wielkich zwycięstw, rzadziej porażek – zapisywane były w różny sposób w wielu cywilizacjach na całym świecie. Z czasem te opisy nabrały większej szczegółowości i stały się pomocne dla późniejszych pokoleń dowódców wojskowych, gdyż mogli oni analizować różne posunięcia swych przodków i wybitnych wodzów z innych państw i edukować się na podstawie analizy konsekwencji, jakie one przynosiły. Do historii wojskowości na stałe przeszły na przykład pierwsza znana, udokumentowana bitwa w dziejach, jaką stoczył egipski faraon Ramzes II pod Kadesz, podboje Dariusza I Wielkiego, obrona Termopil przez Spartan pod wodzą Leonidasa, wojny greckie, wojny starożytnego Rzymu i wiele, wiele innych¹. Elementem procesu kształcenia uczelni wojskowych na całym świecie jest analiza działań wojennych i postaci, jak na przykład Aleksandra Wielkiego czy Hannibala Barkasa oraz ich zwycięskich bitew pod Gaugamelą i Kannami².

---

¹ M.G. de Santis, *The Battle of Gaugamela: Alexander the Great vs. Darius III*, <http://warfarehistorynetwork.com/daily/military-history/the-battle-of-gaugamela-alexander-the-great-vs-darius-iii/> (dostęp: 21.03.2017); P. Cau, *Bitwy. 100 największych bitew w dziejach świata od Kadesz do zdobycia Bagdadu. Trzy tysiące lat sztuki wojennej*, Arkady, Warszawa 2008, s. 39.

² Powszechnie historycy wojskowości i stratedzy wojenni za najgroźniejszy z klasycznych planów bitew uznają tzw. podwójne oskrzydlenie. Umożliwia ono nie tylko pokonanie sił przeciwnika, ale również okrążenie go i całkowite zniszczenie. Powodzenie tego manewru jest uzależnione od umiejętnego wprowadzenia sił przeciwnika w pułapkę oraz poziomu wyszkolenia własnych wojsk. Za najsłynniejszy manewr podwójnego oskrzydlenia w historii uznawany jest epizod bitwy pod Kannami 2 sierpnia 216 r. p.n.e. Dowodzeni przez Hannibala Kartagińczycy odnieśli zwycięstwo, które jest inspiracją dla wielu współczesnych dowódców wojskowych. Nawet w XX w. sztab generalny niemieckiej armii odnosił się z podziwem do zalet „manewru kanejskiego” i stosował go podczas obu wojen światowych. Również amerykański gen. Norman Schwarzkopf, który dowodził koalicją Narodów Zjednoczonych w 1991 r. w trakcie operacji *Desert Storm* (*Pustynna Burza*),

Przez wieki sztuka wojenna systematycznie ewoluowała wraz z rozwojem cywilizacji. Proces ten był kształtowany także przez strategów, których teorie wywarły niebagatelny wpływ na myśl wojskową. Pierwszym i najbardziej znanym był chiński generał Sun Tzu, który swoje przemyślenia na temat sztuki wojennej, strategii i taktyki zawarł w dziele *Sztuka wojny*. Ważną postacią tego okresu był także Sun Pin, autor *Metod wojskowych*. W gronie europejskich teoretyków wojskowości wymienić należy takie postacie, jak Ksenofont, Wegecjusz, Sekstus Juliusz Frontyn, Maurycy Saski, Antoine-Henri Jomini, Carl von Clausewitz, Helmut Karl Bernhard von Moltke, Heinz Guderian, John Frederick Charles Fuller czy Basil Henry Liddell Hart. Wiedza o sztuce wojennej była systematycznie utrwalana i poszerzana, także dzięki toczonym wojnom. Jak skrupulatnie wyliczył Tomasz Kośmider, „w historii ludzkości, od cywilizacji sumeryjskiej aż do czasów współczesnych, wdaliśmy się w ponad 15 tysięcy wojen. To daje nam ok. 3 wojny rocznie”³. Przedstawiona przez tego historyka wojskowości statystyka pozwoliła mu na postawienie tezy, że od upadku Napoleona do rozpadu Związku Radzieckiego i rozwiązania Układu Warszawskiego na świecie doszło do 350 poważnych starć międzypaństwowych z użyciem sił zbrojnych, czyli ponad dwóch konfliktów rocznie⁴. W ich toku życie straciło ok. 3,5 mld ludzi⁵, co powinno skłonić do refleksji nad naszą cywilizacją. W twardej rzeczywistości realnej polityki (*Realpolitik*) czynnik siłowy ma jednak kluczo-

---

potwierdził wartość rozważań nad tą bitwą. Nie da się ukryć, że do dziś wiele najbardziej spektakularnych zwycięstw w wojnach lądowych dużo zawdzięcza właśnie wykorzystaniu manewru podwójnego oskrzydlenia. Zob. S. McKnight, *Kanny. 2 sierpnia 216 r. p.n.e. Podwójne oskrzydlenie*, w: *Wielkie bitwy i kampanie*, red. J. Pimlott, Bellona, Warszawa 2001, s. 15–25.

³ *Piętnaście tysięcy wojen w historii*, <http://www.polskieradio.pl/8/1455/Artykul/991465,Pietnascie-tysiecy-wojen-w-historii> (dostęp: 21.03.2017).

⁴ *Ibid.*

⁵ *Świat w stanie wojny*, <http://naukowefakty.pl/historia/swiat-w-stanie-wojny/> (dostęp: 21.03.2017). W całej historii świata ludzkość przeprowadziła ogromną liczbę wojen, a stan całkowitego pokoju trwał bardzo krótko – oszacowano, że od początku pisanej historii ok. 300 lat. Większość źródeł sugeruje, że najstarszą znaną nam wojną była wojna prowadzona na terenie Sumeru przez władcę Kisz, Enmebaragesiego, ok. 2700 r. p.n.e. przeciwko państwu-miastu o nazwie Elam.

we znaczenie. Już od najdawniejszych czasów poszczególne państwa, mocarstwa czy imperia doceniały znaczenie czynnika militarnego i możliwość przejścia w toku realizacji politycznych celów od „siły argumentów” do „argumentu siły”. Doskonale rozumiał to Carl von Clausewitz, który własne przemyślenia i teorie zawarł w dziele *O wojnie (Vom Kriege)*.

Wzrastające znaczenie siły militarnej w polityce państw zrodziło potrzebę systematyzowania wiedzy na temat wojskowości i wszelkich związanych z nią kwestii oraz przekazywania tej wiedzy kolejnym pokoleniom. Powstały więc z czasem – zwłaszcza począwszy od XVIII/XIX w. – specjalistyczne uczelnie wojskowe (np. Royal Military Academy, United States Military Academy [USMA] – West Point, Akademia Szlacheckiego Korpusu Jego Królewskiej Mości I Rzeczypospolitej, Preußische Kriegsakademie, École Spéciale Militaire de Saint-Cyr, Николаевская академия Генерального штаба), gdzie nauczano sztuki wojennej i prowadzono nad nią badania.

1.1.1. Czynniki kształtujące rosyjską myśl wojskową

Szuka wojenna i myśl wojskowa stale ewoluowały i ewoluują po dzień dzisiejszy. Pojawiają się systematycznie nowe teorie, idee i koncepcje. Weryfikowane zaś są te wcześniejsze. Rosja także ma pewien wkład w tę dziedzinę wiedzy. Sztuka wojenna i myśl wojskowa Rosji są silnie osadzone w jej kontekście kulturowym, geograficznym, a zwłaszcza historycznym. Przekłada się to na określone uwarunkowania i założenia doktrynalne polityki obronnej tego państwa i decyduje o jej specyfice, jej doktrynach militarnych i myśli wojskowej. Wśród determinantów, które wpływały na kształt i ewolucję rosyjskiej myśli wojskowej, wymienić trzeba czynniki kreujące kulturę strategiczną państwa. Za J.S. Lantisem i D. Howlitem przywołać należy:

1. Fizyczne źródła kultury strategicznej, zwłaszcza środowisko geograficzne, klimat, bogactwa naturalne, zmiany pokoleniowe i technologiczne.

2. Polityczne źródła kultury strategicznej, w tym doświadczenie historyczne, system polityczny, przekonania elit oraz organizację wojskowości.
3. Społeczno-kulturowe źródła kultury strategicznej w postaci mitów i symboli oraz kształtu dyskursu badań nad strategią⁶.

Wszystkie one są istotne, ale spośród nich największy wpływ na rosyjską myśl wojskową wywarły określone środowisko geograficzne, powiązane z klimatem, doświadczenia historyczne i system polityczny, jaki ukształtował się w Rosji w ciągu wieków oraz związane z wymienionymi wyżej czynnikami mity i symbole.

Położenie geograficzne państwa rosyjskiego od wieków wpływało na moskiewskie centrum decyzyjne. Od XVI w., gdy Rosja ostatecznie się umocniła i skonsolidowała po zrzuceniu ponad 200-letniego mongolskiego panowania, Moskwa zmuszona była do prowadzenia polityki na kilku zasadniczych kierunkach:

- zachodnim (od Bałtyku do Karpat);
- południowym (od Dunaju do Persji);
- wschodnim (od Wołgi do Altaju).

Czynnik geograficzny powodował, że państwo rosyjskie musiało być gotowe do stawienia czoła różnym wyzwaniom i zagrożeniom na wszystkich tych kierunkach jednocześnie. Gotowość do działania osiągnano głównie dzięki konsolidacji władzy wokół cara i elity wojskowej. Prestiż państwa zaczął być z czasem utożsamiany z prestiżem armii. Bezustanne poczucie zagrożenia, będące skutkiem długości granic, trudnego położenia geograficznego i sąsiedztwa z różnymi kręgami cywilizacyjnymi, sprawiło, że społeczeństwo rosyjskie i jego elity silnie przywiązały się do armii. Stopniowo zaczęto mitologizować jej rolę, co wiązało się z „syndromem obłożonej twierdzy”, na którego pojawienie się znaczący wpływ miały wspomniane tu czynniki. Trwa on do dzisiaj, gdyż

---

⁶ J.S. Lantis, D. Howlett, *Kultura strategiczna*, w: *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, red. J. Baylis, J. Wirtz, C.S. Gray, E. Cohen, Wydawnictwo UJ, Kraków 2009, s. 94.